

Osvajanje Zadra u četvrtom križarskom ratu

Sirotić, Tea

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:936864>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA POVIJEST

OSVAJANJE ZADRA
U ČETVRTOM KRIŽARSKOM RATU
Završni rad

Mentor: dr. sc. Ozren Kosanović

Studentica: Tea Sirotić

Treća godina preddiplomskog studija

Povijest i talijanski jezik i književnost

Rijeka, 8. rujna 2015.

Sadržaj:

1. UVOD	1
2. ZADAR U KONTEKSTU ČETVRTOG KRIŽARSKOG RATA.....	4
2.1. Napad na Zadar.....	7
3. ANALIZA: MOTIVI I REAKCIJE	10
3.1. Papa Inocent III	10
3.2. Križari.....	12
3.3. Mlečani	16
4. ZAKLJUČAK	21
5. LITERATURA	24

1. UVOD

Pozivom pape Urbana II na rat protiv „nevjernika“ i oslobođenje Jeruzalema počinje doba križarskih ratova. Iako su u pozadini križarskih ratova stajali razni politički i ekonomski faktori, u propovjedima su uvijek bili predstavljeni kao ostvarenje Božje volje i nužnost da se Kristov grob vrati pod kontrolu Katoličke crkve. Ideja o oslobođenju „Svete zemlje“ bila je ambiciozan poduhvat i plemićke viteške vojske same po sebi nisu bile dovoljne kako bi brojčano nadjačale muslimanske snage pa je stoga bilo vrlo važno pridobiti što veći broj stanovnika raznih europskih, odnosno kršćanskih zemalja. Za hrvatsku povijest od posebnog je značaja Četvrti križarski rat, u kojemu su Mlečani, koristeći snagu križarske vojske, osvojili dalmatinski grad Zadar. *Kako je došlo do mletačkog osvajanja Zadra?* Nakon dolaska na vlast, papa Inocent III¹ počeo je agresivno širiti svoj utjecaj u Europi. Njegov utjecaj na političku scenu i stalna uplitanja u sekularnu domenu, Crkvi su priskrbili dotad neviđenu moć. Kao kruna njegovog ambicioznog cilja obnove i jačanja utjecaja Crkve pojavio se plan konačnog oslobađanja „Svete zemlje“ od nevjernika. Za razliku od svojih prethodnika koji nisu imali direktnu ulogu nakon što je križarski rat započeo, Inocent je planirao pomno nadzirati izvršavanje svojih planova preko svojih predstavnika, papinih legata,² koji su trebali putovati sa križarskom vojskom. Već je samo okupljanje goleme vojske bio znatan financijski i diplomatski poduhvat, no pokazalo se da je to bio tek prvi od mnogih problema Četvrtog križarskog rata. Nakon što je riješena vojna i financijska podrška od europskog plemstva postavilo se pitanje transporta te velike vojske do Svete zemlje. Zbog nepredviđenih okolnosti vođe križarskog rata su, kako ne bi obustavili pohod, morali pristati na uvjet dužda Enrica Dandola, odnosno na osvajanje Zadra kao zalog za potpuno plaćanje prijevoza vojske. Razvoj događaja od papinog poziva na rat pa do odlaska križara iz Zadra, vrlo je zanimljiv zbog neprilika i prepreka na koje su nailazili križari te prekrivenih interesa. Kako bi se stekao bolji uvid u okolnosti pada grada potrebno je proučiti izvore, odnosno kronike koje su zapisali očevici i sudionici rata. Ovaj rad se sadržajno može podijeliti na dva dijela: na prvi u kojemu su iznesene povijesne činjenice preuzete u većoj mjeri iz izvora poput kronike koju je pisao Geoffroy de Villehardouin kao očevidac i pripadnik viših društvenih krugova, te kronike koju

¹ Lotar iz Segnija, nakon što je osam godina služio kao kardinal, izabran je za papu 8. siječnja 1198., u svojoj 37.-oj godini života. Bio je nećak pape Klemena III; Tyerman, Christopher, *Božji rat*, sv. 2, Zagreb, 2011., str. 493.

² Donald Queller and Thomas Madden, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople*, Philadelphia, 1997, str. 1.

je pisao Robert de Clari, također očevidac s razlikom da je pripadao nižem društvenom sloju pa je zbog toga mogao pružiti alternativni pogled na događaje iz rata. Drugi dio sastoji se od analize i interpretacije povijesnih događaja u kojima se direktno ili indirektno mogu isčitati mletački interesi koji se mimoilaze s interesima pape Inocenta III. U ovom su radu korištene tri različite kronike, *Osvajenje Carigrada* Geoffroy de Villehardouina i istoimena kronika Roberta de Clarija te *Mletačka kronika* Martina da Canala, svaka od kojih opisuje opsadu Zadra iz svoje perspektive. U nešto manjoj mjeri korištena je i kasnija kronika *Historia Salonitana* splitskog biskupa Tome Arhiđakona.

Geoffroy de Villehardouin je svoje djelo *Osvajenje Carigrada* počeo pisati tek 1208. godine,³ dakle tri godine nakon što je Četvrti križarski rat završio što znači da je opisivao događaje prema sjećanju. Međutim, važnost njegova dnevnika ipak stoji u činjeničnoj pouzdanosti opisanih događaja, budući da se njegovi podaci mogu poduprijeti s onima iz drugih izvora.⁴ Zbog toga se može pretpostaviti da se služio drugim službenim dokumentima prilikom pisanja.⁵ Iz biografije saznajemo da je osim hodočasnika-ratnika bio i diplomat,⁶ što znači da je imao pristup većini informacija i mogao je bolje sagledati tijek događaja za razliku od običnih križara koji nisu bili upućeni o tijeku i smjeru ratovanja. Villehardouinovo djelo je vrlo važno za ovaj rad jer je opisivao intimne aspiracije Mletaka na istočnojadransku obalu koje su ih usmjeravali ka Zadru.⁷ Dok Villehardouin daje jednu moguću interpretaciju događaja te ih pokušava objasniti i opravdati, Robert de Clari u svojoj kronici *Osvajenje Carigrada* pruža jedan drugi pogled na događaje i to iz redova običnih križara-vojnika, koji su drukčije doživljavali ovaj pohod. Već prema njegovom stilu pisanja i siromašnom vokabularu može se zaključiti da je bio slabije obrazovan.⁸ Iako koristi manje detalja prilikom opisa grada, kojeg on naziva imenom *Jadres*, poput Villehardouina, i njegov prikaz je važan jer opisuje osjećaje koje su Mlečani imali prema Zadranima i obrnuto.⁹ Možda najveća razlika između ova dva autora jest u tome da je Villehardouin svoju kroniku pisao kako bi na neki način opravdao križarsku vojsku, što nužno znači da je neke stvari prešutio. Tako je u mnogim opisima Villehardouin rezerviran, dok de Clari izražava svoj neprijateljski stav

³ Skok, Petar, *Tri starofrancuske kronike o Zadru*, Zagreb 1951., str. 12

⁴ Isto, 35.

⁵ Isto, 33.

⁶ Isto, 11.

⁷ Isto, 13.

⁸ Isto, 37.-38.

⁹ Isto, 41.

prema jednom od vojnih vođa. Treća, no ne i najmanje važna, razmatrani izvor je *Mletačka kronika* Martina da Canala. On je napisao kroniku nakon 1275. godine te je u njoj prepričavao događaje na način koji bi mletačku stranu prikazao u što boljem svjetlu,¹⁰ sa svrhom opravdavanja osvajanja Zadra i Carigrada.¹¹ Toma Arhiđakon u djelu *Historia Salonitana*, u opisu opsade Zadra staje na stranu križara, djelom potaknut i dnevnopolitičkim razlozima čije je obilježje bilo neprijateljstvo Zadra i Splita njegova vremena.

¹⁰ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 42.-43.

¹¹ Isto, 43.

2. ZADAR U KONTEKSTU ČETVRTOG KRIŽARSKOG RATA

*Ako tko hoće ići za mnom, neka se odreče samog sebe, neka uzme svoj križ i neka me slijedi.*¹² Nezadovoljstvo Crkve zbog gubitka teritorija na Istoku i nepostizanja zacrtanog cilja bilo je s godinama sve više izraženo, posebice nakon nužnog dogovora i kompromisa postignutih po završetku Trećeg križarskog rata¹³ a koji su se bavili slobodnim prolazom i hodočašćenjem do Jeruzalema koji je ostao pod muslimanskom vlašću. Dogovor je poslužio kao privremeno rješenje iscrpljenim zaraćenim stranama. Iako je vrijeme mira prekoračilo dogovorene tri godine, Crkva i europski moćnici sa Zapada nisu odustali od želje da osvoje istočne teritorije te ih pripoje vlastitim državama. Dolaskom Inocenta III na papinsku stolicu 1198. godine, dolazi do provođenja novih crkvenih reformi. Iz papinih postupaka jasno je da je htio postati dominantan vladar na zemlji, stavljajući svjetovnu vlast na službi sakralne te u ulozi vođe zapadnog djela Europe planirao graditi stazu prema istočnim državama koje je, sudeći po njegovim ambicioznim ciljevima, također htio staviti pod kontrolu Crkve. Nezadovoljstvo zbog pada Jeruzalema, koji je bio percipiran kao kazna za grijeh križara i gubitak osvojenih teritorija, odrazili su se i na političku scenu u Europi stvarajući plodno tlo za novi križarski pohod. *Zašto je Jeruzalem bio važan kršćanima? Za širenje utjecaja i svojih ideja, Inocent III nije polagao puno vjere u klerike zbog njihove moralnosti, pa je stoga oslonac za ideje obnove pronašao u biskupima, naročito u propovjedniku Fulku Neuillyju.*¹⁴ Unatoč političkoj moći i autoritetu u Europi, Inocent nije imao vojske i nije mogao voditi rat samostalno protiv snažnih i ratobornih Seldžuka pa se stoga obratio kraljevima i plemićima iz kršćanskih zemalja. Uključivanje vojnopolitičkih snaga svjetovnih vladara u rat očekivano je dovelo do toga da se papin "ideološki imperijalizam" pod utjecajem ekonomsko-trgovačkih interesa pretvori u ekonomsko politički cilj¹⁵ usmjeren ka pljački, uništavanju te maksimalnom iskorištavanju prirodnih resursa na osvojenim područjima. *Kako je želja za*

¹² Inocent III., iz njegova djela *Quia Maior* (poziv na križarski pohod), Tyerman, Christopher, *Božji rat*, sv. 2, Zagreb: Tim press, 2011., 491.

¹³ Trogodišnje primirje; sporazumom u Jaffi 2. rujna 1192.; podrazumijevalo je da kršćanima ostaju osvojena područja, da Palestina bude podijeljena, a kršćanima bude dopušteno da nenaoružani hodočaste u Jeruzalem; Isto, 435.-436.

¹⁴ Fulk iz Neuillyja je, kao i Inocent III, pohađao teološke škole u Parizu, pa se stoga pretpostavlja da je papa iskoristio dobre veze sa starim kolegom kako bi izvršio 1198. publicitetni udar. Naime, Fulk je bio slavan i popularan u svijetu, prozvan svetim čovjekom i dobrim poznavateljem moralnih načela; Tyerman, *Božji rat*, sv. 2, 508.-509.

¹⁵ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 11.

osvajanje Jeruzalema povezana sa osvajanjem Zadra? Dobar prometni položaj Zadra predstavljalo je veliku stratešku prednost Veneciji, u onolikoj mjeri u kolikoj je neposjedovanje Zadra predstavljalo sigurni rizik. Kada nisu bili pod mletačkom kontrolom Zadrani su, kao gusari, često napadali brodove koji su plovili Jadranom, ugrožavajući trgovinu i nanoseći udare Mletačkom ugledu.¹⁶ Ni nakon mnogih pokušaja Venecija nije uspjela obuzdati Zadar i staviti ga pod svoju trajnu kontrolu. Nova prilika im se neočekivano ukazala kada su do njih došli predstavnici buduće križarske vojske sa poslovnim prijedlogom.¹⁷ Svjesni da moraju aktivno sudjelovati u ratu kako bi od njega i profitirali, Mlečani su sklopili ugovor sa križarima te obvezali se da će pripremiti brodovlje za prijevoz do Jeruzalema.¹⁸ Vrlo brzo nakon okupljanja križarske vojske ispostavilo se kako zbog pogrešne procjene veličine vojske križari nisu bili u mogućnosti vratiti dug Mlecima za dogovoreni transport.¹⁹ Mletački dužd Enrico Dandolo je smatrao kako bi se troškovi mogli isplatiti na drugi način i to pružanjem pomoći u preuzimanju Zadra. Inocent III je bio protiv napada na kršćanski grad koji je, da stvar bude gora, bio pod vlašću ugarskog kralja Emerika koji je na sebe primio križ ispunivši križarsku zakletvu svoga pokojnoga oca. Međutim, osim slanja pisma u kojem se oštro zabranjuje napad na kršćane papa nije poduzeo nikakve konkretnije mjere, možda vjerujući kako će njegovi legati svojim utjecajem i uz pomoć papinog upozorenja, putem do Zadra uspjeti uvjeriti Mlečane da ne napadnu grad. Je li papa, znajući nakane Mlečana i u želji da ostvari svoj cilj zapravo potajno pristao na potencijalno osvajanje i uništavanje grada koji je bio pod vlašću njegova saveznika? Je li početno pristajanje na mletačke uvjete, a zatim slanje pisma i uputa svojim legatima da nagovore Mlečane da odustanu od svog nauma bio dio papine strategije? Ta će pitanja biti detaljnije razmatrana u drugom dijelu ovog rada, no neosporno je određeno papino nezadovoljstvo

¹⁶ Queller, Madden, *The Fourth Crusade*, 56.-57.

¹⁷ „*Gospodaru, mi smo došli do tebe od strane visokih barona francuskih...da osvete sramotu nanesenu Isukrstu... i da osvoje Jerusalim. I zbog toga, što znadu, da nijedan narod nema tako velikih snaga kao vi i vaš narod, mole vas u ime božje, da se sažalite na prekomorsku zemlju...kako bi došli do lađa i do mornarice.*“; Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 57.

¹⁸ Ugovorene su obveze Mlečana da sagrađe brodove za prijevoz 4.500 konja i 9.000 konjušara te osigura živež za 9 mjeseci, sveukupno u iznosu od 94.000 mraka. Pored toga, Mlečani bi uložili 50 oružanih galija i dio svojih snaga, pa prema tome osvojena područja i materijalna dobara bi se ravnomjerno podijelila između križara i Mlečana; Isto, 59.

¹⁹ Istok, 81.

prema ponašanju Zadrana, koji su u svoj grad prihvatili bosanske krstjane, odnosno heretike.²⁰ To je mogao biti jedan od razloga zašto je papa bio popustljiv prema Mlečanima.

Važan događaj u fazi priprema za Četvrti križarski rat koji Villehardouin spominje, a od velike je političke važnosti, odvija se u Veneciji, u crkvi sv. Marka, gdje je mletački dužd Enrico Dandolo organizirao misu na koju su došli predstavnici križara, a prisustvovala je i velika skupina od 10 000 Mlečana.²¹ Kako bi dobio odobrenje građana za plan koji je namjeravao provesti bilo je potrebno probuditi pobožnost u kršćanima a za to su bili zaslužni poslanici križara koji su predstavili patnje kršćana apelirajući na pad Jeruzalema (Villehardouin navodi govor poslanika u svome djelu).²² No Dandolo je otišao i korak dalje, jer je tijekom mise primio križ na sebe čime se obvezao da će osobno sudjelovati u pohodu. Taj je čin predstavljao veliku inspiraciju njegovim sugrađanima jer je dužd bio slijep devedesetogodišnjak. Osim iskrene želje za sudjelovanjem, vjerojatno se u Dandolovom postupku krila i jedna vrsta strategije, kako bi što više ljudi pristalo slijediti svoga hrabroga gospodara.²³ Kako se vrijeme predviđenog polaska križarske vojske približavalo postalo je jasno da su rane procjene broja sudionika bile potpuno pogrešne. Na polazištu se pojavilo manje od pola vojske, što je značilo da je predviđeni trošak po glavi vojnika naglo narastao. Čak i nakon održanih govora, nakon kojih je nekoliko visokih plemića iz redova križara dodijelilo još novaca iz vlastitih zaliha, Veneciji su i dalje ostali dužni 34.000 srebrenih maraka.²⁴ Takva je situacija predstavljala naizgled nerješivi problem za obje strane, jer bi propast pohoda značila sramotu križarima, ali i potencijalno katastrofalne financijske probleme za Mlečane. Pokušavajući spriječiti rasap križarske vojske Dandolo je ponudio da im križari svojom vojnom snagom (koja je, unatoč manjem odazivu, bila znatna) pomognu preuzeti kontrolu nad Zadrom. Iako je papa bio protiv napada na kršćanski grad te ga je najoštrije zabranio u pismu upućenom križarima, veći dio križarske vojske nije ga poslušao.²⁵

²⁰ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 16.

²¹ Isto, 61.

²² „...I zaklinjemo vas, da se ražalite zbog Jerusallima, koji je u turskom ropstvu, i da im se pridružite, kako bi osbvetili sramotu Isukrstovu...“; Isto, 62.-63.

²³ Isto, 18.

²⁴ Isto, 83.

²⁵ Andrea, Alfred J., *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, Leiden – Boston: Brill, 2008, str. 39

2.1. Napad na Zadar

Na dan 1. listopada 1202. križari su isplovili u smjeru Zadra. Put koji ih je vodio preko Milja, Trsta, Pirana i Pule trajao je deset dana. Uoči Martinja stigli su pred Zadar pred oduševljeni visokim zidinama i tornjevima grada.²⁶ Križari su se sa svojim lađama i brodovima usidrili u luku, a zatim su se 11. studenog ulogorili na kopno na način da je njihov kamp bio postavljen između grada i luke.²⁷ Villehardouin opisuje kako su prvi križari najprije stigli pred grad i čekali ostale da im se pridruže, a zatim su osvojili luku,²⁸ dok de Canal spominje kako su križari čekali ostale na otoku Ugljanu, u blizini Zadra.²⁹ De Clari je vrlo skroman kod opisivanja događaja upozorava kako su Mlečani stigli pred Zadar, dok se prestrašeno stanovništvo zatvorilo unutar gradskih zidina.³⁰ Markiz Bonifacije od Monferrata³¹ je zbog nekih nedovršenih poslova zaostao za flotom i bilo je predviđeno da će im se pridružiti kasnije.³² Već je 12. studenog, nakon samo dva dana opsade, nekolicina predstavnika Zadranu izašla iz grada na pregovore sa duždom te su izjavili kako su spremni predati vlast nad gradom i svojim dobrima pod uvjetom da se poštede njihovi životi i životi njihovih sugrađana. Dužd je na to odgovorio kako se mora posavjetovati sa svojim grofovima i barunima te da će im se obratiti kada donesu konačnu odluku. Uzimajući u obzir ove Villehardouinove podatke, sasvim je jasno da je Zadar mogao biti predan Veneciji mirnim putem, međutim nenadani obrat koji je zapečatio sudbinu grada tek je trebao uslijediti. Već putem do Zadra unutar križarske vojske stvorila se opozicijska strana koju su vodili Simon od Montforta i opat Guido od Vauxa. Oni su se oštro protivili napadu na grad i htjeli su se razići čim su stigli u Zadar. Zbog toga su se po dolasku ulogorili nedaleko od grada, zasebno od ostatka križara. Između dviju struja zbog tog je neslaganja bilo opasnih netrpeljivosti i prijetnji, no to nije zaustavilo Guida da nakon odlaska Dandola na vjećanje s ostalim vođama pohoda dođe u šator za pregovore i uvjeri Zadrane da traže od križara mir, držeći se pritom

²⁶ *Kako bi se mogao osvojiti silom takav grad, ako ga sam Bog ne bi osvojio?*; Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 91.-93.

²⁷ Isto, 93.

²⁸ Isto, 93.

²⁹ Isto, 171.

³⁰ Isto, 155.

³¹ Markiz Bonifacije od Monferrata je postao vrhovni zapovjednik križarske vojske 1201. godine, nakon što su poziciju odbili najprije burgundijski vojvoda Oton, a zatim Thibaut, grof of Bar-le-Duca; Isto, 69.-71.

³² Isto, 93.

pisma u kojemu papa brani da se ruši kršćanski grad.³³ Zadrani, nanovo uvjereni da će moći zaštititi svoj grad, odustaju od pregovora i odlaze iza zidina.³⁴ Nakon što su Mlečani donijeli odluku o prihvaćanju pregovora Zadrana vratili su se u pregovarački šator i uvidjeli su da Zadrana više nema. Križarima se suprotstavio opat Guido držeći u ruci papino pismo govoreći kako nemaju pravo napasti kršćanski grad jer su oni hodočasnici.³⁵ Villehardouin u svojoj kronici opisuje tijek razgovora i prepirki između Guida i križara te također spominje kako je Dandolo bio ljut jer se Francuzi nisu držali pogodbe učinjene prilikom sklapanja ugovora.³⁶ Grofovi i baruni su opet bili u teškoj poziciji, ali su stali na duždevu stranu, jer su i sami uvidjeli kako opozicijska strana želi sabotirati osvajanje Zadra kao kompenzaciju Mlečanima za uložene brodove u rat. Dobivši potporu većine križara Mlečani su odlučili da započnu s pripremama za napad na grad sljedeće jutro. Nakon pet dana korištenja katapulte, opsadnih strojeva i, naposljetku, tehnika podrivanja zidova križari su probili zidine i prodrli u grad.³⁷ Shvativši da je grad izgubljen Zadrani su tada zatražili jednaku pogodbu onoj prije, no zbog otpora koji su pružili nije im iskazana milost. U Villehardouinovoj kronici možemo saznati više detalja o duždevom govoru u vezi opsade Zadra:

*„Gospodo, ja sam imao pogodbu o ovom gradu prema mojoj volji, a vaši ljudi su mi je razbili. I vi ste mi obećali, da ćete mi pomoći osvojiti ga. I ja vas pozivam, da to učinite“.*³⁸

Posljedice mletačkog ulaska u grad: Zadrani su predali grad, ali ne sebe pa su stanovnici Zadra napustili grad i naselili obližnja mjesta (Biograd – Novi Zadar, opatija sv. Kuzme i Damijana, Rab itd.). Talijanski povjesničar V. Brunelli daje svoje viđenje događaja:

*„...vidio je bedeme i tornjeve srušene, kuće uništene, crkve opljačkane i okrvljene. Za zamisliti je u što se pretvorio jadan grad u nemilosti jedne neobuzdane vojske...“*³⁹

³³ *Nijesmo došli ovamo da uništavamo kršćane. Ja vam ne ću učiniti nikakvo zlo, pa ma što drugi učinili. Od mene i od mojih ljudi nemate se čega bojati. Zašto hoćete da predate svoj grad? Hodočasnici vas ne će napasti, i ne trebate ih se bojati. Ako se možete braniti od Mlečana, onda ste mirni; Skok, Tri starofrancuske kronike, 95.*

³⁴ Isto, 95.

³⁵ *Gospodo, ja vam zabranjujem u ime rimskog pape navaliti na ovaj grad, jer je kršćanski, a vi ste hodočasnici.* Isto, 95.

³⁶ *„Gospodo, ja sam imao pogodbu o ovom gradu prema mojoj volji, a vaši ljudi su mi je razbili. I vi ste mi obećali, da ćete mi pomoći osvojiti ga, i ja vas pozivam, da to učinite.“*; Isto, 97

³⁷ Isto, 97.; Queller, Madden, *The Fourth Crusade*, 77.

³⁸ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 95-97

Zbog zime, Mlečani su odlučili ostati u gradu koji je bio jako dobro opskrbljen, sve do Uskrsa. Područje su podijelili na dva dijela, između Francuza i Mletaka.⁴⁰ Neprijatelji Zadra prezimili su u novoosvojenom gradu te maksimalno iskorištavali dobara koja su pronalazila i kao da to nije dovoljno, na dan kada su napuštali grad, 20. travnja 1203., dan nakon Uskrsa, Mlečani su razorili grad, njegove utvrde i tornjeve.⁴¹

³⁹ Brunelli, Vitaliano, *Storia della citta di Zara*, Lint, Trieste, 1975., str. 371.

⁴⁰ Mlečani su dobili dio prema luci gdje su bile lađe. Tako su razdjeljene nastambe svakome prema njegovu položaju kako je pripadalo. Križari su s druge strane odbili logorovanje i nastanili su grad; Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 97.-99.

⁴¹ Isto, 111.

3. ANALIZA: MOTIVI I REAKCIJE

Iako su neki od kroničara krivnju za napad na Zadar pokušali svaliti isključivo na Veneciju, jasno je da se taj napad nije mogao odviti bez suradnje ostatka križara koji su sudjelovali u napadu. U sljedećim podpoglavljima detaljnije će se razmotriti i analizirati akcije svih aktera koji su, direktno ili indirektno, sudjelovale u ratu.

3.1. Papa Inocent III

Da se papa vrlo energično protivio planovima za napad na Zadar svjedoči nekoliko pisama koja je papa slao križarima i Mlečanima u prosincu 1202. godine. Papa prvo pismo upućeno nakon što je saznao za napad započinje sa riječima:

*Grofovima, barunima i križarima bez pozdrava...*⁴²

Odmah u uvodu pisma može se tako uočiti oštar diplomatski prijekor neposlušnih kršćana samim time što ih ne pozdravlja. Nije bila riječ o pukoj neljubaznosti. Uvod takvih diplomatskih pisama redovito je sadržavao salutaciju kojom se kićenim i formalnim riječima pozdravljalo osobu (ili osobe) kojima je pismo namijenjeno. U ovom pismu ta salutacija nije samo ispuštena, već je zamijenjena negativnom formulacijom. Takav je uvod očito trebao prenijeti poruku o papinom izrazitom nezadovoljstvu. U daljnjem tekstu ih osuđuje što su napali kršćane koje u pismu naslovljuje kao *vaša braća*, opisujući zlodjela koja su svojim postupkom učinili Bogu, sebi samima, kršćanima te ugarskom kralju Emeriku koji je vladao tim teritorijem. Za kraj upozorava križare da su ekskomunicirani i da im prijeti još stroža kazna-anatema.⁴³ O ozbiljnosti situacije svjedoči činjenica da su križari, odmah po primitku pisma, poslali delegaciju u Rim radi pokajanja i traženja oprosta. Svjestan da će ekskomunikacija križara praktički značiti i kraj križarskog pohoda koji je tako dugo planirao, Inocent je u jednom od sljedećih pisama, poslanih krajem siječnja i početkom veljače 1203., ponudio uvjete za dobivanje oprosta ukoliko se iskreno pokaju. Francuski križari su bili spremni na svoju pokoru dok su Mlečani smatrali osvajanje Zadra svojim pravom, stoga nisu vidjeli ništa loše u tome.⁴⁴ Svjesni da pred njima stoje moralne poteškoće,⁴⁵ Mlečani se nisu

⁴² Andrea, *Sources for the Fourth Crusade*, 41.

⁴³ *Strogo vam zabranjujemo, pod prijatnjom anateme, da uništavate Zadar više nego što je već uništen (...) Morate shvatiti da ste pod kaznom ekskomunikacije i ne možete dobiti oprost od grijeha koji vam je obećan. (prilikom preuzimanja križa); Isto, 44.-45.*

⁴⁴ De Clari je zabilježio sljedeće duždeve riječi koje nam otkrivaju čvrst stav Mlečana: *Gospodo, znate, da ja ne ću ni na koji način odustati od osвете, čak ni za volju papinu.*“; Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 155.

htjeli pokajati, jer su bili zabrinuti kako će na taj način izgubiti sva prava na Zadar.⁴⁶ Ono što je interesantno jest da su Mlečani po svim pravilima trebali biti izopćeni iz crkve, međutim papa to nije mogao učiniti bez da se time direktno ugrozi nastavak križarskog pohoda. Osim što se moglo znati hoće li križari htjeti nastaviti put sa izopćenicima iz crkve ili će se vratiti kući, bez mletačke flote vojska se nije mogla prevesti do svog konačnog cilja. Iako je papa donio odluku o tome da se Mlečani ekskomuniciraju vođe križarskog pohoda, od kojih je među najistaknutijima bio sam vođa pohoda Bonifacije od Montferrata, su tu informaciju odlučili zadržati u tajnosti kako bi očuvali integritet vojske. O odluci da se informacija zataji, kao i razlozima iza nje, papu je izvijestio Bonifacije od Montferrata koji je s Inocentom izmjenjivao pisma u travnju 1203.⁴⁷ Ključno je u svemu tome što je papa s vremenom mjenjao poziciju, tako da je od uvjerenja da treba kazniti svakoga tko napadne kršćanski grad ukoliko se ne pokaje prešao na mišljenje da dok god postoji valjan ili neophodan razlog onda može postajati iznimka.⁴⁸

U mletačkim očima osvajanje Zadra bilo je neophodno kako bi podmirili dug, a u svojim namjerama nisu imali potporu samo ostalih križara već i samih legata koje je papa poslao s vojskom.⁴⁹ Može se zaključiti da je Inocent III bio svjestan planova za napad na Zadar i nije ih odobravao, no nakon što je napad izveden njegova politika je težila nastavku križarskog pohoda pod svaku cijenu. Pad Zadra je zbog većeg dobra tako postao manja prepreka koju se lako moglo preskočiti. Svakako se na Inocenta III ne može svaliti sva krivnja, jer je na pohod prema Egiptu poslao svoje legate sa zadatkom da u njegovo ime kontroliraju pohod. To što su legati odobrili napad na Zadar može se smatrati Inocentovom lošom prosudbom prilikom njihovog odabira, ne i njegovim prešutnim pristankom na napad. Papinu su poziciju dodatno otežale vođe križarskog pohoda koji su odbijali izložiti javnosti sadržaj njegovih pisama, jer su bili svjesni posljedica nepovoljne za njihovu vojsku. Nakon molbe da se povuče ekskomunikacija, papa je donio odluku da će poštediti Mlečane ne samo iz interesa da se pohod nastavi već i radi jednostavne činjenice da papa sa svog položaja u Rimu nije mogao utjecati na razvoj događaja i kontrolirati „neposlušne“ križare. Vjerojatno je da bi njegova kazna bila daleko stroža da se nalazio na licu mjesta i da ograničene

⁴⁵ Tyerman, *Božji rat*, 540.

⁴⁶ Isto, 549.

⁴⁷ Andrea, *Sources Fourth Crusade*, 57.-59.

⁴⁸ Tyerman, *Božji rat*, 549.

⁴⁹ Queller, Madden, *The Fourth Crusade*, 63.

srednjovjekovne metode komunikacija, usprkos tome što su ga njegovi legati redovito informirali o svim događajima, nisu bile toliko spore i neučinkovite. Da je papa dao konačan oprost križarima i Mlečanima možemo zaključiti po Villehardouinovim zapisanim riječima:

*„I tada im posla baronima i hodačasnicima pozdrav. I dade im odrešnicu kao svojim sinovima i zapovjedi im i zamoli ih, da drže krstašku vojsku na okupu, jer dobro zna, da se bez te vojske ne može izvršiti služenje Bogu“.*⁵⁰

3.2. Križari

Križarska se vojska sastojala od više manjih, labavo povezanih grupacija vitezova i pojedinaca-volontera koji su na sebe primili križ i krenuli u pohod za oslobađanje „Svete zemlje“, u službi Boga i Crkve. Vojne jedinice bile su vođene od strane plemića, odnosno bogatih moćnika koji u dogovoru sa drugim barunima i grofovima (a ponekad i na svoju ruku) donosili odluke koji su odredili sudbinu križarskog pohoda i mnogih života. Pripadnici nižih slojeva najčešće nisu bili detaljno upućeni o planovima i strategijama pohoda te nisu znali za smjer kretanja i razloge skretanja s puta. Iznenađne promjene i nedostatak informiranosti tijekom Četvrtog križarskog rata probudili su nezadovoljstvo među križarima koji su bili vrlo kritični prema Mlečanima, ali i prema svom vodstvu.⁵¹ Prve naznake nezadovoljstva i razilaženja u stavovima pojavila su se prilikom boravka križara u Veneciji, točnije na otoku Lido, kada se stvorio problem isplaćivanja duga Mlečanima za ugovorenu i učinjenu uslugu. Isplaćivanje duga je teklo u četiri faze: u prvoj fazi križari su zasebno platili za svoj prijevoz,⁵² da bi se nakon toga od njih tražilo da, zbog nedolaska drugih predviđenih križara, dodaju još financija kako bi isplatili ukupan iznos duga, na što su oni križari koji su prethodno u masi uzbuđenja prihvatili križ, a putem do Venecije se predomislili (neki od straha a neki jer su postali svjesni u što se upuštaju), izjavili da su oni svoj dio obaveze ispunili i da će se, ukoliko ih Mlečani neće prevesti, oni sami snaći te ili krenuti drugim putem ili napustiti pothvat.⁵³ Referirajući se na smještaj križara na otoku Lido, vrlo je vjerojatno da Mlečani nisu imali skrivenih intencija prilikom izoliranja glavnine križarske vojske već su htjeli imati potpunu kontrolu nad potencijalno nestabilnom i opasnom vojnom silom u svom gradu. Naime, križari bez korištenja mletačkih plovila nisu mogli napustiti otok, pa se Lido za njih

⁵⁰ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, str. 111.

⁵¹ Isto, 539.

⁵² Isto, 535.

⁵³ Tyerman *Božji rat*, 536.

pretvorio u svojevrсни zatvor na otvorenom. Činjenica da su križari ovisili o domaćinima, a njihovo kretanje o mletačkim plovilima nije dovoljna za osudu Mlečana koji su svoju državu po prvi puta prihvatili tako veliki broj stranih vojnika i zasigurno se ne može uzeti kao konkretan dokaz da su Mlečani to učinili planirajući iskoristiti križarsku vojsku za rješavanje svojih osobnih problema, kao što neki povjesničari impliciraju. Da je ova jednostavna mjera opreza bila više nego pametan potez svjedoči neozbiljnost križara koji osim što se nisu pojavili u Veneciji u obećanom broju, nisu imali dovoljno sredstava za platiti uslugu Mlečanima. Da nije bilo zaštite u obliku specifične Venecijanske geografije Mlečani vjerojatno ne bi imali kontrolu nad križarima, pa je moguće da bi došlo do nezadovoljstva i nereda u gradu sličnih onima u Carigradu prilikom prvog Križarskog rata. U trećoj fazi, vođe pohoda su skupili vlastita financijska i materijalna sredstva za podmirenje duga, međutim ni to nije bilo dovoljno.⁵⁴ Ponudivši svoje rješenje statusa quo, Dandolo je vođama pohoda zadao dilemu: napasti kršćanski grad i na sebe navući osudu pape ili odustati od pohoda i okaljati svoju čast. Prevagnuo je ipak osjećaj kako treba učiniti sve kako bi se pohod nastavio te su vođe, svjesni mogućih posljedica i osjetljivosti njihove odluke pristali na nove ugovorene obaveze sa Mlečanima.⁵⁵ Da križarska vojska zbog prevelikih razlika nije (i nije mogla) svjesno kalkulirati sa napadom na Zadar jasno je iz posljedica. Ovakvom je odlukom došlo do podjele križarske vojske na dva djela: većina koja je tvrdila kako su interesi križarske vojske da nastave s pohodom pristajući na bilo koje uvjete poslovanja, u ovom slučaju očuvanje saveza s Mlečanima i pružanje pomoći prilikom osvajanja Zadra, te manjina koja je smatrala da ne valja na sebe navući Božji gnjev napadajući kršćane. Ovu drugu skupinu vodio ju je Simon de Montfort⁵⁶ čiji je argument bio kratak i jasan:

„Nisam ovamo došao da bih ubijao kršćane.“⁵⁷

Od ove faze križarskog pohoda nadalje, pred povjesničarima je predstavljen zanimljiv izazov a to je shvatiti koje su bile skrivene nakane i aspiracije pojedinaca koji su vodili križarsku vojsku. Budući da je de Clari bio pripadnik nižeg društvenog sloja, on je mogao pratiti situaciju i okolnosti s položaja pojedinca koji nije imao nikakvu korist opravdavati visoke

⁵⁴ Tyerman *Božji rat*, 536.

⁵⁵ Isto, 537.

⁵⁶ Robert de Clari, kao i Villehardouin spominje kako su svi baruni stali uz mletačkog dužda osim grofa Simona od Monferrata, međutim de Clari navodi i gospodina Enguerranda od Bovesa. Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 155.

⁵⁷ Tyerman, *Božji rat*, 538.

ličnosti pa daje jednu drukčiju sliku povijesti. De Clari je ovim riječima opisao situaciju u kojoj je dužd pronašao rješenje o prebijanju dugova:

„...ja sa svojim narodom stvorismo ovaj zaključak, ako se obavežete po zakonu, da ćete nam platiti svih 36 hiljada maraka, što nam ih dugujete, kod prvog osvojenja, što ćete učiniti za svoj račun, prevest ćemo vas preko mora... Kad čuše krstaši, što im reče dužd i razloži, obradovaše se veoma. I padoše mu pred koljena od radosti. I obvezaše se po zakonu, da će dragovoljno učiniti, što je dužd predložio. I one noći bi toliko veselja...“⁵⁸

Druga, vrlo važna stavka je da nakon što je papa saznao za „novi ugovor“ između križara i Mlečana, u Veneciju je poslao opata, po imenu Locedio sa pismom o zabrani napada na kršćanski grad i to je pismo pročitano križarima tek nakon pada Zadra a ne odmah u Veneciji.⁵⁹ Na pitanje zašto baruni nisu obavještavali križare o skretanju s puta i planu striktno zabranjen od strane pape možemo odgovoriti da im je bilo u interesu nastaviti pohod pod bilo kojom cijenom i držati vojsku na okupu. Otkrivanjem vojnicima svih pojedinosti njihovog položaja (uključujući papinu zabranu), moglo je dovesti do masovnog odustajanje od pohoda smatrajući da to nije bio dio njihova poziva i zadatka. Odustajanje od pohoda u ovoj fazi nije značilo samo odustajanje od zarade koja se mogla ostvariti u ratu, već i gubitak časti po povratku u matične zemlje. Ovu teoriju potvrđuje i ponašanje vođa križarskog pohoda nakon što je papina prijetnja o ekskomunikaciji ostvarena. Veći je izazov odgovoriti na pitanje *koje su bile skrivene namjere pojedinaca s visokih položaja?* Ako je o odlukama presudio Bonifacije od Montferrata onda valja shvatiti zbog čega je, ako je bio autoritet i mogao vršiti utjecaj na odlazak preko mora, dozvolio skretanje s puta. Villehardouin je zbog svog položaja možda morao prešutjeti neke istine ali jasno je da nije skrivao negativne stavove o njemu, za razliku od de Clarija koji je iz redova križara isticao neslaganje s odlukama vođe i njegovim pristupom. Između ostalog, Bonifacije je utjecao na to da se papino pismo o zabrani napada na Zadar ne pročita u Veneciji⁶⁰ ali je dozvolio da se o tome sazna nakon pada Zadra. U Zadar je krenuo nakon njegova pada i zajedno sa bizantskim prijestolonasljednikom Aleksijem IV. Angelom. Važno je njegov razlog zbog kojih nije ništa poduzeo u vezi skretanja s primarnog cilja. Zanimljivo je da se nakon polaska križara na put zadržao u Italiji i nije sudjelovao u napadu pa stoga nije prekršio papinu zapovijed o kojoj je

⁵⁸ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 149.

⁵⁹ Brunelli, *Storia della citta di Zara*, 368.

⁶⁰ Gill, Joseph, *Franks, Venetians and Pope Inocent III 1201-1203*, 1970, str. 94.

bio upućen te se nije protivio Mlečanima zaustavljajući križarski pohod odbijanjem njihovog prijedloga. Njegovi interesi bili su striktno vezani za Carigrad i osjećajem za osvetom zbog nepravdi koje su doživjeli njegova dva brata prilikom sudjelovanja u ranijim križarskim ratovima.⁶¹ O usmjerenju križara ka Carigradu mogao je planirati dolaskom Aleksija u Italiju koji je bio danji rođak njemačkog kralja Filipa II Švapskog, a čiji je vazal bio upravo Bonifacije. Splet okolnosti je montferatskom markizu poslužilo za planiranje i organiziranje svojih poduhvata.⁶² Nema dokaza da je dužd Dandolo znao o njegovim planovima, ali može se pretpostaviti da mu je odlazak u Carigrad odgovarao, mada ne iz istih interesa kao kod Bonifacija. Raymond Schmand je u svom istraživanju zaključio kako se zadatak vođe križarskog pohoda sastojao od pokušaja da, racionalnim razmatranjima i strategijama obuhvati i usmjeri entuzijazam u skladu s vlastitim odlukama.⁶³ Drugi razlog zbog kojeg se podupiralo Dandola jest prikupljanje financijskih i materijalnih sredstava za financiranje pohoda (dala se prednost potrebama križara i zanemarivala se prepreka da je Zadar kršćanski grad). Što se tiče zabrane za napad na Zadar, da je Bonifacije bio upoznat s papinom zabranom svjedoče njegove riječi u pismu poslanom papi:

„...da je unatoč strogoj naredbi da učini suprotno, zatajio papinsku presudu o ekskomunikaciji namjenjenu Mlečanima.“⁶⁴

Ona struja koja je bila protiv napada na Zadar, krenula je sa ostalima na put s namjerom da pokuša predomisliti vođe pohoda, što se na kraju pokazalo neuspješnim. Opozicijska strana, pri dolasku u Zadar odvojili su se od ostalih zalažući se za papinu želju o nenapadanju kršćana. Do većih sukoba došlo je kada su se umiješali u pregovore između Zadranca i Mlečana, nagovarajući domaćine da ne predaju grad Mlečanima te neka pruže otpor jer su oni samo hodočasnici i ne smiju napasti grad. Nakon što su predstavnici Zadra otišli sa pregovora, pred Dandola je stao opat Guido od Vauxa izjavljujući:

„Gospodo, ja vam zabranjujem u ime rimskoga pape navalite na ovaj grad, jer je kršćanski, a vi ste hodočasnici.“⁶⁵

⁶¹ Angold, Michael, *The Byzantine Empire: A Political History, 1025-1204*, New York, 1997., str. 300.-310.

⁶² Gill, *Franks, Venetians and Innocent III*, 94.

⁶³ Schmandt, Raymond H., *The Fourth Crusade and the Just-War theory*, *The Catholic Historical Review*, vol 61, 2014, 195.

⁶⁴ „...that in spite of strict injunctions to the contrary, he hold back a papal sentence of excommunication addressed to the Venetians.“; Gill, *Franks, Venetians and Innocent III*, 94.

⁶⁵ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 95.

Moguće je da su Monfort i njegovi pristaše namjerno doveli Zadrane u zabludu čime su prouzrokovali uništenje, no ta je mogućnost ipak malo vjerojatna. Montfortov odlazak iz križarske vojske nakon napada i pridruživanje hrvatsko-ugarskom kralju Emeriku konzistentni su sa njegovim ranijim postupcima. Teško je predvidjeti što bi se dogodilo da tijekom događaja nije išao ovim putem. Sa sigurnošću možemo reći da su Mlečani, kao i u drugim gradovima kao što su Trst i Pula spomenuti u de Clarijevom djelu,⁶⁶ htjeli učvrstiti vlast ili, u ovom slučaju, dobiti priznanje mletačke vlasti od Zadrana. Cilj im je bio mirnim i diplomatskim putem dogovoriti predaju grada, regrutirati dodatne ljudske snage i osigurati svoju vlast prije odsudstva, baš kao i u prethodno navedenim gradovima. Početna spremnost Zadrana na pregovore govori da su bili svjesni da nemaju dovoljno snage u borbi protiv križarske vojske i da bi rezultat otpora bio uništen grad. Stoga je vjerojatno da se ne bi odupirali da su vjerovali da će svi križari sudjelovati u napadu. Mlečani bi ostvarili svoj cilj bez krvoprolića te ne bi na sebe navukli gnjev pape Inocenta III. Stavljen pred gotov čin, Dandolo nije mogao sakriti svoje nezadovoljstvo i mržnju prema opoziciji koja je onemogućila mirno osvajanje grada. Sada je napad grada bio nužan jer su se Mlečani pronašli pred bedemima grada i zatvorenih vrata za ulazak u isti, a zalihe i novac se smanjivao. Činjenica je da je postajao nedostatak crkvenog vodstva na terenu zbog odsutnosti papinskog legata Petra Capuanskog koji je krenuo za Rim čim je saznao za dogovor u Veneciji te je odatle krenuo u „Svetu zemlju“. Klerici nisu imali nikakav autoritet, ponajviše među barunima.⁶⁷

3.3. Mlečani

Prijedlog križara da Mlečani osiguraju transport križarske vojske do Egipta bio je primamljiv, no za konačnu odluku o pristanku na takvu dugotrajnu kampanju Dandolo je morao dobro promisliti i konzultirati se sa velikim i malim vijećem. Naime, gradnja goleme flote za transport predviđenih trideset tisuća križara zahtijevalo je znatne žrtve u mletačkoj trgovini. Sav transport koji se nije direktno ticao križarskog rata suspendiran je na godinu dana.⁶⁸ Valjalo bi skrenuti pozornost na činjenicu da de Clari čak dva puta spominje obustavu

⁶⁶ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 152.

⁶⁷ Tyerman, *Božji rat*, 539.

⁶⁸ De Clari dva puta spominje gradnju flote: prvi put u kontekstu ugovorene obaveze koju su Mlečani morali ispoštovati prema Francuzima: *Nakon toga dužd razglasi po čitavom gradu, da se ne smije nijedan Mlečanin usuditi da pođe u kakvom trgovačkom poslu (izvan Mletaka), prije nego što će početi izgradnja mornarice.*“; Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 143.; te drugi put kada se dužd razočarao zbog neozbiljnosti križara koji nisu

trgovine izvan Mletačke Republike u svrhu gradnje pomorske flote. Kao u svih autora, ponavljanjem se pozornost želi skrenuti na nešto određeno, a u ovom slučaju (imajući na umu da je de Clari potjecao iz nižeg društvenog sloja) možemo zaključiti da se je njemu, kao i građanima Mletačke Republike, ovaj čin činio kao veliko žrtvovanje. Mlečani su osim samog transporta dodatno ponudili da sa svojim ljudima sudjeluju u pohodu kao ravnopravni partneri. U zamjenu za taj angažman trebao im je pripasti dio prihoda zarađenih pljačkom u ratu.⁶⁹ Teško je povjerovati da bi Mlečani pristali na takve uvjete ugovora i ugrožavanje vlastitih interesa da su očekivali podosta kompliciran i nepredvidiv splet okolnosti. Iako se može ispravno tvrditi da je Venecija na kraju profitirala od Četvrtog križarskog rata, događaji su mogli krenuti i u drugom smjeru. Obustava trgovine u kombinaciji sa troškovima gradnje flote za križare predstavljale su veliki teret za Mletačku Republiku, koji je mogao dovesti do financijskog kolapsa. Još je neposredniju opasnost predstavljala prisutnost križarske vojske u samom gradu. Iako je križara bilo znatno manje nego što se predviđalo, broj vojnika je bio dovoljan da predstavlja sigurnosni rizik. Kako su pregovori oko nadoknade za prijevoz trajali, besposlena i siromašna vojska postajala je nezadovoljna. S obzirom na te okolnosti Dandolo prijedlog o osvajanju Zadra znatno više sličí pomalo očajničkom pokušaju da se riješi problem križara koji su trošili mletačke zalihe, nego pomno planiranom razvoju događaja. No zašto se Dandolo od svih mogućih prijedloga odlučio upravo na kontroverznu odluku o napadu na križarski rat i kako su takvu odluku uopće opravdavali? U ovom je radu već spomenuto kako su Mlečani u nekoliko navrata pokušali zauzeti Zadar, no nikada ga nisu uspjeli trajno zadržati pod svojom kontrolom. U prethodnom poglavlju spomenuto je i kako su križari po dolasku u Zadar impresionirani golemim zidinama što nam daje naslutiti da je grad bio iznimno dobro branjen. Vjerojatno je da je i sam Dandolo bio svjestan da Mlečani samo vlastitim snagama nikada neće osvojiti Zadar. Priliku koju su mu okolnosti pružile nije mogao propustiti. Logično je pomisliti kako je postojala opasnost kako je prijedlog o napadu križara na kršćane mogao biti odbijen, no mora se naglasiti kako Mlečani preuzimanje Zadra nisu doživljavali kao neisprovocirani napad. U svojoj kronici Martin da Canal brani i opravdava Mlečane te prikazuje Mletačku Republiku kao državu koja se držala kršćanskih (crkvenih) načela i koja je provela napad na Zadar isključivo zbog vjerovanja da je

stigli po dogovoru u Veneciju i platili sav dug: „...čim su vaši poslanici sa mnom i s mojim narodom sklopili ugovor, zapovjedio sam čitavoj svojoj zemlji, da nijedan trgovac ne ide praviti poslova, nego da pomogne opremiti ovu mornaricu.“; Isto, 147.

⁶⁹ Tyerman *Božji rat*, 723.-724.

dalmatinsko područje njezino pravo posjedovanja. Jasno je da de Canal nije posve neobjektivan. Prije svega, ne govori o tome kako je dužd osvojio Zadar unatoč papinoj zabrani i prijetnji sa ekskomunikacijom već nastoji postići upravo suprotni efekt pripovijedajući kako su Mlečani bili u službi crkve⁷⁰ te kako su skrenuli za Carigrad jer su primili papinu zapovijed da odvedu kući prijestolonasljednika Bizantskog carstva Aleksija IV. Angela koji je u kronici zapravo dijete.⁷¹ Navodi duždeve riječi: *Gospodo! Nitko ne smije odbiti poruku pape kao duhovnog oca, nego mu se svi moraju u svemu pokoravati. Ja vam savjetujem, da se sve učini kako nam on poručuje!*⁷² Vrlo je vjerojatno da je Martin htio istaknuti kako su Mlečani bili iskreni kršćani koji su poštivali „Božjeg vikara“ na zemlji. Treba se složiti s time da oni doista jesu bili vjernici, međutim bili su pragmatični i znali odvojiti posao od vjere. Iako slučaj sa Zadrom ulijeva dojam da Mlečani nisu marili za papin stav, to se ne bi trebalo uzeti zdravo za gotovo. Mlečani su bili vrlo povezani sa Crkvom što dokazuje i njihova intervencija u Prvome križarskome ratu, kada su u ime pape sa svojim brodovljem osvajali područja na Istoku i zaredali niz pobjeda. Mlečani su bili ponosni na svoje pobjede i zbog samog vojnog umjeća, ali najviše zbog toga što su mogli služiti Bogu.⁷³ Za temu ovoga rada još je relevantniji slučaj iz 1187. godine, kada je papa Grgur VIII. naredio Mlečanima da prekinu tek započetu opsadu Zadra. Unatoč vlastitim interesima mlečani su se pokorili papinom zahtjevu i potpisali dvogodišnji mirovni ugovor.⁷⁴ Sada je Zadar bio predstavljen kao jedino rješenje za podmirenje duga i priskrbliivanje financija potrebnih za pokrivanje troškova rata. O tome piše i sam Brunelli pripovijedajući Dandoloove riječi zapisane u pismu koje je poslao papi za vrijeme svog boravka u Carigradu:

„...on je odgovorio na papin argument koristeći stil pisanja koji je dao naslutiti kako republika ispred crkvenih stvari stavljala državne stvari...“⁷⁵

Mletačko skretanje za Carigrad opravdano je papinom molbom da se „pomogne prestrašenom djetetu koji se nalazi daleko od doma“.⁷⁶ Dakle, želi se skrenuti pažnja s činjenice da su upravo Mlečani bili ti koji su nagovorili križare da krenu prema Carigradu umjesto prema

⁷⁰ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 169.

⁷¹ Isto, 174.

⁷² Isto, 175.

⁷³ Madden, Thomas F., *The Venetian of the Fourth Crusade: Memory and the Conquest of Constantinople in Medieval Venice*, vol. 87, 2012., 4.

⁷⁴ Queller, Madden, *The Fourth Crusade*, 57.

⁷⁵ Brunelli, *Storia della citta di Zara*, 370.

⁷⁶ Isto, 370

Egiptu kako je bilo dogovoreno. Možda je Clari ovdje htio iskoristiti ljudske osjećaje i privrženost maloj djeci koja se ne znaju snaći u okrutnom svijetu kako bi potaknuo ljudskost u čitatelju koji bi sam mogao opravdati odlazak u Carigrad jer je dijete bilo izgubljeno. Na sličan način Martin opravdava osvajanje Zadra kao osvajanje posjeda koji je nepravedno oduzet Mlečanima. Kao razlog napada navedeno je odbijanja pružanja gostoprimstva svome duždu. Martin Zadrane opisuje kao prkosne i drskie, kao ljude koji su podigli gradske bedeme samo kako ne bi dozvolili ulaz Mlečanima.⁷⁷ On daje zapovijed križarima da prepuste Mlečane da se bore protiv Zadrana⁷⁸ i da pokaže svoju snagu. Martin očito pokušava umanjiti optužbe da su Mlečani koristili križarsku vojsku za osobne interese tvrdnjama da su bogatstva opljačkana u gradu podijelili po pola. Važno je napomenuti da pokušava objektivne okolnosti predstaviti kao faktor koji je suzio Mlečanima izbor, pa tako more oko Zadra opisuje kao „*bijesno*“ zbog čega križari nisu imali izbora već su morali prijeći na kopno.⁷⁹ Nepogodne vremenske uvjete koristi i kako bi opravdao i kasnije mletačko prezimljavanje u Zadru.⁸⁰

Nedvojbeno je da Canalova kronika osim činjenica sadrži i mnoge propagandne elemente koji narušavaju njezin kredibilitet, međutim ona otvara brojna pitanja poput zašto autor opravdava mletačke radnje povijesnim netočnostima, u koju svrhu je to činio, za kakvu je publiku pisao i slično. Budući da o Martinu postoji jako malo podataka, ne može se sa sigurnošću odgovoriti na pitanja takve vrste, već se, proučavajući mentalitet iz srednjeg vijeka, jedino možemo iznijeti osobno stajalište i pretpostavke. Gledano iz te perspektive čini se da je Clari htio prikazati Mlečane u pozitivnom svjetlu, pogotovo na području vjere i odanosti papi a zatim i njihovoj snazi. Po svemu sudeći upravo to je razlog zbog kojeg je Martin zaobišao spomen na papinu ljutnju i prijetnju o ekskomunikaciji Mlečana i naglašavao je kako ne treba dugo razmišljati ukoliko se radi o papinom zahtjevu. Isto tako naglašava da u borbu ulazi isključivo radi služenja Crkvi a ne spominje interese Mlečana. Za razliku od njega Villehardouin mnogo detaljnije piše o okolnostima pa tako, osim povijesnih činjenica, spominje i to kako su Mlečani bili u lošem odnosu sa Zadranima i prije rata. Martinova kronika je u svakom slučaju korisna za ovo poglavlje kako bi shvatili da je bilo onih koji su žudili za tim da poprave sliku o Mlečanima. Martin de Canal nije jedini autor koji je pokušao istaknuti sjaj Mletačke Republike, koju veliča zasjenjujući Zadar i krasiti ga negativnim

⁷⁷ Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 169.-171.

⁷⁸ Isto, 171.

⁷⁹ Isto, 171.

⁸⁰ Isto, 173.

pridjevima i mislima. S obzirom da je de Canal nedvojbeno pisao apologetsko djelo postavlja se pitanje je zbog čega je de Canal imao potrebu opravdati Mlečane? Je li moguće da je to činio samo iz propagandnih i političkih razloga? Imajući na umu da se Venecija bavila pomorstvom i trgovinom, možemo pretpostaviti kako je namjera mogla biti povećati ugled države kako ne bi popustila u trgovinskim odnosima. Toma Arhidakon je u svom djelu *Histora Salonitana* iznio mišljenje kako su Zadrani zbog svog bogatstva bahati, prepotentni, drski i pohlepni te da ih je zbog svojih mana i loših karakteristika Bog kaznio Mlečanima. Tominu netrepeljivost prema Zadranima moglo bi se opravdati željom za postavljanjem nadbiskupije u Splitu. Smatrao je da je Split pravi nasljednik propale Salone pa je u cilju bilo oduzeti konkurenciji svako pravo da postane nadbiskupija argumentirajući kako Zadar nije dosljedan takve časti. Vitaliano Brunelli pokušava opravdati mletački odlazak za Zadar olujama koje su odvele Mlečane na istočnojadransku obalu te da je zauzeće grada bilo neophodno radi zaliha. Toma spominje govor Dandola u kojemu se naglašava kako su Ugri preoteli Zadar od Mlečana, koji baca novo svjetlo na njegove motive i koji je potrebno zasebno analizirati.

Dok je većina križara bila motivirana vjerom i obećanom Božjom milošću, uvjereni da su hodočasnici koji odlaze u rat radi oslobođenja „Svete zemlje“ u službi Boga i Crkve,⁸¹ Enrico Dandolo je svoj rat opravdavao drugačijim argumentima. U jednom od pisama iz 1204. godine koje je mletački dužd poslao papi, Dandolo opravdava svoj napad na Zadar, ističući nepravdu koju je hrvatski grad učinio njemu i njegovom narodu⁸² i izražavajući nevjericu u to da bi papa mogao štititi Zadrane, koje predstavlja kao zajedničke neprijatelje i Crkve i Venecije.⁸³

⁸¹ Schmandt, *The Fourth Crusade*, 194.

⁸² Isti razlog navodi i de Clari u svom djelu, zapisajući duždeve riječi upućene križarima: „*Ima blizu nas jedan grad, koji se zove Zadar. Građani toga grada mnogo su nam skrivili. I ja i moji ljudi hoćemo da im se osvetimo, ako možemo.*“; Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 151.; također i da Canal želi sličnim argumentom obraniti Mlečane: „*U ovo su vrijeme Zadrani bili toliko prkosni, da su odbijali gospodstvo dužda gospodara (nad sobom) i da su plijenili putnike po moru i sagradili zidoveoko grada.*“; Skok, *Tri starofrancuske kronike*, 169.-171.

⁸³ „*Inasmuch as it was criminally rebellious toward me and the Venetians for a long while by reason of its betrayal of a sworn oath, I justly (so I judged) took vengeance on the city and citiziens, according tothe custom of mutual enemies. Indeed, because, as was rumored, it was under your protection, which I did not for that reason believe because I do not think that you or your predecessors wold protect those who only assume the Cross in order to wear it...*“; Andrea, *Sources Fourth Crusade*, 129.

4. ZAKLJUČAK

Kao i svaki rat, tako je i Četvrti križarski pohod skrivao mnogobrojne ideje i interese pojedinaca. Zbog interesa istih pohod je nakon nekog vremena poprimio drukčiji karakter nego što je trebao imati u početku, te je znatno skrenuo sa planiranih putanja. Križari su trebali iz Venecije krenuti za Egipat, što je bilo dio osmišljene strategije da se presjeku neprijateljske linije opskrbe. Nakon stvaranja mostobrana u Egiptu krenuli bi u smjeru Jeruzalema, zadajući putem do zadanog cilja velike gubitke neprijatelju. Prema takvom planu, Zadar ne bi bio srušen a njegovi stanovnici ne bi pretrpjeli ogromne gubitke, ni životne ni materijalne. U stvarnosti Četvrti križarski rat nije ostvario niti jedan od ciljeva zbog kojih je pokrenut. Umjesto toga ostvareni su mnogi ciljevi koji nisu bili planirani i koji se danas, s pravom, smatraju kontroverznim. Okolnosti i odluke vođa križarske vojske utjecali su na sudbinu pohoda koji je neplanirano krenuo najprije prema Zadru, a zatim prema Carigradu. Smatram da se iz priloženih dokaza može popriličnom sigurnošću ustvrditi da skretanje s puta nije bilo planirano ni od strane mletačkog dužda Enrica Dandola niti od strane križarskog vođe Bonifacija od Montferrata. Tek nakon što su križari pronašli svog „sponzora“ u Mlečanima, odnosno nakon što se u Veneciji pojavio znatno manji broj vojnika od planiranog, zbog čega križari nisu mogli isplatiti svoja dugovanja, rodila se je plan o osvajanju Zadra kao moratoriju za dugove križara. U potrazi za rješenjem duga ali i križara koji su živjeli na računu Venecije, Dandolo je predložio vođama križarske vojne rješenje koje je odgovoralo ponajviše Mlečanima jer bi Zadar konačno pao u njihove ruke, ali i križarima jer je u planu bilo podijeliti osvojena dobra, što je bilo važno za održavanje vojske. Osim toga, takav plan je mogao odgovarati i Bonifaciju jer je na taj način mogao lakše provesti daljnje skretanje s puta do Carigrada. Može se reći da su čast i ponos odigrali svoju ulogu prilikom odlučivanja o neodustajanju i prihvaćanju svakakvih uvjeta samo kako bi se pohod sačuvao, međutim interesi su bili daleko jači. Mlečani nisu imali u planu napasti i uništiti Zadar, već su htjeli preuzeti i ojačati vlast, a Zadrani bi bez krvoprolića predali grad Mlečanima u trenutku kada bi shvatili da nemaju izgleda za pobjedom. Zadrani su pogriješili poslušavši savjet onog dijela križara koji nisu htjeli napasti kršćane jer su smatrali da bi time naljutili papu, a koji možda ni sami nisu vjerovali da će hodočasnici napasti kršćanski grad. Nažalost Mlečani su pred zatvorenim vratima grada mogli izabrati samo jedno, a to je bio nasilni upad u grad i kasnije rušenje gradskih bedema kako u buduće ne bi predstavljali nikakvu prepreku. Taj čin nije činio Mlečane manjim vjernicima i kršćanima jer su oni imali praksu odvajanja posla od

vjere, pa su tako smatrali kako je osvajanje Zadra bio i pravedni čin i dio ugovorene obaveze koju su preuzeli križari pa stoga imali su pravo postići željeno.

Želja pape Inocenta III za osvajanjem Jeruzalema nije mimoilazila sa osvajanjem Zadra koliko se možda čini na prvi pogled. Papa je svakako bio ljut zbog takvog čina, ali također i svjestan da, unatoč tome što je poslao legate i osobe od povjerenja da prate križare i pokušaju razuvjeriti Mlečane, da neće uspjeti spriječiti pad kršćanskog grada. No važno je, da je papa u svojim pismima namijenjena vođama križarskog rata znao napomenuti da čuvaju vojsku na okupu. To je indicija da neovisno o okolnostima pohod ne smije biti zaustavljen. Pa stoga, iako je bio protiv napada na kršćanski grad te je prijetio ekskomunikacijom, bio je svjestan da je Zadar bio mala cijena za nastavak „hodočašćenja“. Ekskomunicirao je privremeno križare nakon čega su se pokajali za počinjena zlodjela i tada je papa povukao ekskomunikaciju. Je li pokajanje doista bilo dovoljno da bi se povukla ekskomunikacija? Možda u drukčijim okolnostima ne bi, ali osobni interesi su naveli papu na razmišljanje da pohod treba nastaviti pa je stoga potrebno odrješiti križare od grijeha. Što se tiče pisma o zabrani za napad na Zadar koje nije pročitano u Veneciji kada je trebalo biti, papa je vrlo vjerojatno o tome bio upućen, pa zašto nije reagirao na to. Pismo je bilo pročitano tek u Zadru. Ako prije toga papa nije doznao za to onda zašto nije kasnije reagirao. Mlečani se nisu pokajali jer su smatrali da nisu imali nikakva razloga za to. Papa je njih ekskomunicirao a Bonifacije je to držao u tajnosti te je papa i takav čin dozvolio, uvijek svijestan da bi križari mogli odustati od pohoda jer ne bi htjeli putovati sa ekskomuniciranima. O anatemi na Mlečane, moguće da je o tome bio upućen i sam Dandolo, budući da su on i Bonifacije bili u kontaktu, no znao on za to ili ne, pismo piše papi tek kada se nalazio u Carigradu u kojemu opravdava svoje ciljeve i djela. Tada mu papa oprašta. Ali pismo piše tek u Carigradu, kada je pristolnica već pala u ruke kršćana. Ako pretpostavimo da je Dandolo znao za papinu anatemu, onda je čekao pravi trenutak da se javi papi, onda kada bi ostvario jednu od njegovih želja i to iznenada. I tada je znao da će mu papa oprostiti jer je postigao više od onoga što je bilo zadano. Osim toga, osvajanje Zadra, značilo je jednako i jačanje kršćanske vjere na tom području pa time i protjerivanje krstjana koje su Zadrani prihvatili u svom domu a koje je Split proganjao. Mlečani nisu znali da će krenuti u pohod na Zadar jer su na sebe preuzeli odgovornost da sagrade brodovlje za križarsku vojsku pa pritom se posvete pobjedama na Istoku. Zadar je bio improviziran ali na kraju i dobro uklopljen u plan, govoreći kako je Zadar na putu do Egipta. Dok je jedan dio križara bio protiv napada na Zadar, većina je smatrala kako valja podmiriti dogovoreni dug držeći stranu svojih vođa o kojima umnogome ovisе te

Mlečana koji im pružaju prijevoz. Osim toga, križarima je bilo obećano da će osvojeno područje i dobra podijeliti. Bogatstvo se dakako dijelilo po društvenom sloju te uspjesima i zaslugama, što znači da su obični i najniži križari dobijali sitniš. Ti isti sitni križari, u sebi su imali veću vjeru i poštovanje prema Bogu negoli vođe. Dok su vođe vodili „političke igre“, križari su putovali u strahu da ne uvrijede Boga i papu, a nakon ekskomunikacije, iskreno su se pokajali. Dakle osvajanjem Zadra postiglo se sljedeće: Mlečani su preuzeli vlast u Zadru i srušili njihove bedeme što im je otežalo da u buduću pruže otpor te su postizali sve veću kontrolu nad istočnojadranskom obalom što je s vremenom rezultiralo i boljom trgovinom, papa je mogao ojačati kršćanstvo na području koje je bilo teško kontrolirati zbog netrpeljivosti konkurencije, odnosno Splita oko novog crkvenog središta, te Bonifacije je lakše mogao provesti svoj plan o skretanju prema Carigradu, na način da je dobio vremena dok je čekao bizantskog prijestolonasljednika ali također se izvukao od mogućnosti da bude jednako kriv za pad Zadra kao i ostali. Križarskim pohodom, pokrenut na poziv pape Inocenta III, su manovrirali vođe koji su ujedno i donosili konačne odluke o smjeru kretanja. O tome saznajemo na samom početku okupljanja križara kada su se vojske razdvojile počevši od flandrijske mornarice koja nije ni stigla do Italije pa sve do drugih vojnih jedinica koje nisu po dogovoru stigle u Veneciju već su odmah skrenule prema jugu Italije te odatle prema Istoku, ne razmišljajući pritom o teretu koji su prepustili onima koji su otišli direktno u Veneciju. Dok je papa prijetio sa ekskomunikacijama, u stvarnosti on nije imao preveliku moć na terenu. Istina, biti ekskomuniciran za ono vrijeme je bila drastična stvar, ali crkvenog autoriteta među križarima nije bilo, dakle čak niti kardinala, već samo klerici koji nisu dobili poštovanje od križara. Razlikujemo klerike koji su htjeli prikupiti relikvije, križare koji su mislili da služe Bogu i Crkvi, plemići koji su htjeli osvojiti i proširiti svoje teritorije te Mlečani koji su uvidjeli priliku otvaranjem novih tržišta i poboljšanjem trgovine.

5. LITERATURA

Vrela:

- Skok, Petar, *Tri starofrancuske kronike o Zadru*, Zagreb 1951., str. 12
- Toma Arhidakon, *Historia Salonitana, povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika* (prijevod Olga Perić), Split: Književni krug, 2003.

Sekundarna literatura:

- Andrea, Alfred J., *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, Leiden – Boston: Brill, 2008.
- Angold, Michael, *The Byzantine Empire: A Political History, 1025-1204*, New York: Longman, 1997.
- Brunelli, Vitaliano, *Storia della città di Zara*, Trieste: Lint, 1975.
- Donald Queller and Thomas Madden, *The Fourth Crusade: The Conquest of Constantinople*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997.
- Gill, Joseph, Franks, Venetians and Pope Innocent III 1201-1203, *Studi Veneziani*, vol. 12, 1970, 85-106,
- Madden, Thomas F., The Venetian of the Fourth Crusade: Memory and the Conquest of Constantinople in Medieval Venice, *Speculum*, vol. 87, 2012., 311.-344.
- Schmandt, Raymond H., The Fourth Crusade and the Just-War theory, *The Catholic Historical Review*, vol 61, 1975., 191.-221.
- Tyerman, Christopher, *Božji rat*, sv. 2, Zagreb: Tim press, 2011.